

PROBLEM PSIKOLOGIS PARAGA UTAMA PRIYA SAJRONING NOVEL *KADURAKAN ING KIDUL DRINGU* ANGGITANE SUPARTO BRATA

Esty Dwi Prasetyaningtyas

Jurusan S1 Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
edp151191@gmail.com

Dr. Darni, M.Hum

Dosen Jurusan S1 Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Sastra lan psikologi padha-padha ngrembug ngenani manungsa (Endraswara, 208:97). Psikologi umume ngrembug kahanan jiwane manungsa sajroning masalah kang nyata. Dene psikologi sastra ngrembug kahanan jiwane manungsa kang asipat imajinatif. Salah sawijining novel kang ngandhut masalah psikologis sajroning critane yaiku *Kadurakan ing Kidul Dringu* anggitané Suparto Brata. Novel iki novel lawas kang diterbitake maneh ing taun 2012. Novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* mujudake novel kang nyritakake bab perjuangan, katresnan, lan kadurakan. Panguripan nalika tentara Walanda nyerbu dhaerah Republik Indonesia kang sepisan ing taun 1947. Panliten iki minangka panliten dheskriptif kualitatif kang nggunakake teori psikoanalisis Sigmund Freud. Asiling panliten nuduhake yen senajan paraga priya nduweni struktur kapribadhen kang kuwat, nanging tetep ngalami problem psikologis kang maneka warna. Problem psikologis iku banjur dipungkasi kanthi nggunakake mekanisme pertahanan ego.

Abstrak

Sastra dan psikologi sama-sama membahas mengenai manusia (Endraswara, 208:97). Psikologi umumnya membahas keadaan jiwa manusia dalam masalah nyata. Sedangkan psikologi sastra membahas keadaan jiwa manusia yang bersifat imajinatif. Salah satu novel yang mengandung masalah psikologis dalam ceritanya adalah *Kadurakan ing Kidul Dringu* karya Suparto Brata. Novel ini merupakan novel lama yang diterbitkan kembali di tahun 2012. Novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* merupakan novel yang menceritakan tentang perjuangan, percintaan, dan kejahatan. Kehidupan ketika tentara Belanda menyerbu daerah Republik Indonesia untuk pertama kalinya pada tahun 1947. Penelitian ini merupakan penelitian deskriptif kualitatif yang menggunakan teori psikoanalisis Sigmund Freud. Hasil penelitian menunjukkan bahwa meskipun tokoh utama pria memiliki struktur kepribadian yang kuat, tetapi dia tetap mengalami problem psikologis yang bermacam-macam. Problem psikologis tersebut kemudian diselesaikan menggunakan mekanisme pertahanan ego.

PURWAKA

Saben wong urip mesthi nduweni cara dhewe-dhewe kanggo medharake rasa pangrasane. Salah sawijining cara kasebut yaiku lumantar karya sastra, utamane karya fiksi. Nurgiyantoro (2007:2) ngandharake yen crita fiksi mujudake karya kang nyritakake samubarang kang asipat *rekaan*, khayal, samubarang kang ora ana lan ora nyata saengga ora perlu digoleki bener orane sajroning kanyatan. Minangka salah sawijining crita imajiner, karya fiksi nyritakake ngenani manungsa lan kamanungsan sarta urip lan panguripan. Pengarang bebas medhar apa kang dikarepake lumantar karya sastra. Dheweke bebas medhar ngenani panguripane manungsa kang ngemu makna ngenani hakikate urip.

Karya sastra sejatine dianggep minangka teks kang tinarbuka. Gandheng karo bab kasebut, sajroning perane dadi penikmat sastra, negesi, lan ngapresiasi karya sastra ing kene pamaca nduweni kalungguhan kang penting minangka kang aweh makna. Nalika pamaos *menikmati* karya sastra, dheweke nampa hiburan lan piwulangan. Anane hiburan amarga liwat karya sastra pamaos oleh kasenangan; dheweke bisa ngrasakake kanikmatan estetik. Dheweke uga antuk piwulangan, amarga sajroning karya sastra kinandhut nilai moral, etika, lan liya-liyane sing gegayutan karo tata pasrawungan manungsa ing donya.

Salah sawijining bab iki banjur njurung pangripta sajroning nggunakake kabisan imajinasine kanggo ngolah kedadeyan-kedadeyan kang biasa dadi

kedadeyan gedhe. Kamardikan kang diandharake ing ndhuwur ndadekake pengarang nduweni kalodhangan kanggo ngrantam critane. Pengarang bebas ngripta paraga kang bisa nglakokake critane sing laras karo karepe. Kalungguhane paraga sajroning crita iku wigati banget. Paraga mujudake perangan kang wigati amarga mokal yen karya sastra fiksi iku tanpa anane para paraga kang mbentuk aluring crita (Semi, 1998:36). Pengarang anggane nyipta paraga mau mesthi ora mung angger, nanging kudu diolah luwih dhisik. Pengarang kang pinter bakal nyipta karya kang ndadekake pamaca melu ngrasakake apa kang dumadi sajroning crita. Dening pengarang, para paraga lan wewatakane sajroning crita direka-reka amrih bisa katon urip. Kaprigelan kang kaya mangkono mau banjur nuwuhake karya sastra kang ngandhut perkara-perkara psikologis sajroning critane.

Sastra lan psikologi padha-padha ngrembug ngenani manungsa (Endraswara, 208:97). Psikologi umume ngrembug kahanan jiwane manungsa sajroning masalah kang nyata. Dene psikologi sastra ngrembug kahanan jiwane manungsa kang asipat imajinatif. Nalika pengarang ngripta crita lan para paragane, mesthi ora bisa uwal saka kahanan psikologise paraga kasebut. Saka bab kasebut, mula banjur tuwuh disiplin ilmu psikologi sastra, kang bakale nлити ngenani paraga lan wewatakane minangka salah sawijining unsur pamangune karya sastra. Panliten psikologi sastra bakal ngudhari paraga lan wewatakane kang bisa nuwuhake aluring crita. Bab kasebut bakal dionceki kanthi ilmu psikologi kang digandhengake karo bab sastrane. Panliten iki nggunakake titingan psikologi sastra. Modhel kajian kang digunakake yaiku psikoanalisis *Sigmund Freud*. Sastra lan psikoanalisis nduweni sesambungan. Milner (sajroning Endraswara, 2008:101-102) ngandharake yen sesambungan kasebut ana loro. Kang kapisan antarane sastra lan psikoanalisis nduweni bab kang padha ing babagan karep-karep kang sinigid sajroning manungsa. Bab kasebut sing bisa ndadekake sawijining karya sastra ngrasuk sajroning rasa pangrasane manungsa. Kang kapindho yaiku bab kang sejajar antarane impen lan sastra amarga pengarang sajroning ngripta karyane diibaratake kaya wong sing ngimpi.

Psikoanalisis kang digunakake ing panliten iki yaiku psikoanalisis Sigmund Freud. Freud (sajroning Endraswara, 2008:101) ngandharake yen kahanan sadhar mujudake saperangan cilik saka mental, dene perangan kang luwih gedhe yaiku nalika ora sadhar. Kahanan ora sadhar mau banjur digayutake karo pengarang nalika nulis karya sastra. Nulis karya sastra nuntut anane pamikiran kreatif saka pengarang. Sajroning teori psikoanalisis, struktur kapribadene manungsa diperang dadi telu, yaiku *id*, *ego*, lan *superego*.

Id yaiku system kapribaden asli, kang kagawa saka lair (Alwisol, 2009:14). *Id* lumakune kanthi dhasar prinsip kasenangan (*pleasure principle*) yaiku ngupaya mikolehi kanikmatan lan ngendhani rasa lara. *Id* nduweni rong proses yaiku refleks lan proses primer. Proses refleks (reflex actions) yaiku reaksi otomatis kang digawa saka lair. Tuladhane yaiku nalika mripat kena bledug, banjur kedhep-kedhep. Proses primer yaiku reaksi mbayangake samubarang kang bisa ngurangi kategangan. Tuladhane yaiku nalika wong kesel, rasane awak kemeng kabeh banjur mbayangake turu ing kasur empuk lan ana sing mijeti supaya awake ora kemeng kabeh. *Id* mung bisa mbayangake. *Id* ora bisa mbiji utawa mbedakake bener salah. Mula kudu dikembangake kanthi nyata, sing bisa menehi pamarem tanpa nuwuhake kategangan anyar (Alwisol, 2009:15). Iki ndadekake *id* mbutuhake *ego*. *Ego* lumaku kanthi ngetutake prinsip realita utawa kanyatan (*reality principle*). Prinsip kanyatan kasebut ditindakake liwat proses sekunder (*secondary process*) yaiku pikiran realistik nggawe rencana lan nguji apa rencana mau bisa ngasilake objek kang dikarepake apa ora.

Sistem kapribaden kang sabanjure yaiku *superego*. *Superego* yaiku kakuwatan moral lan etik saka kapribaden, kang lumaku kanthi prinsip idealistic (*idealistic principle*). *Superego* mujudake sistem kapribaden kang isine ngenani pranatan-pranatan lan aturan-aturan ngenani apik lan ala. Telung perangan sistem kapribaden mau kudu bisa lumaku kanthi selaras. Yen ora bisa lumaku laras, ateges pawongan kang ngalami kasebut ora marem marang awake dhewe lan uga bisa marang donya.

Salah sawijining novel kang ngandhut problem psikologis sajroning critane yaiku *Kadurakan ing Kidul Dringu* anggitané Suparto Brata. Novel iki novel lawas kang diterbitake maneh ing taun 2012. Novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* nyeritakake ngenani kahanane perjuwangane para pemudha ing Probolinggo nalika dibroki tentara Walanda. Para pemudha saka kutha Probolinggo padha ngungsi menyang desa-desa. Semono uga Wimbadi kang wiwitane nyambut gawe ing Dringu, yaiku salah sawijining dhaerah ing kutha Probolinggo. Wimbadi ing novel iki dicritakake minangka paraga utama. Nalika tentara Walanda mlebu ing kutha Probolinggo Wimbadi mlayu menyang desa sakiduling Dringu. Ing desa pengungsian kasebut dheweke nemokake kanca-kanca anyar. Para pemudha kang ngungsi ing desa sakiduling Dringu saliyané Wimbadi, ing antarane yaiku Dulmanan, Dasiyun, Basuki, Narwata, Kusman, Ananta, Martimbang, Martimbul, lan Mas Adi Waluya. Para pemudha iku kumpul dadi siji mangun kakuwatan kanggo nganakake serangan menyang kutha sing isih dibroki Walanda.

Urip ing pengungsan iku ora gampang. Akeh kedadeyan kang ora ngepenaki amarga samubarang kang sarwa cumpen. Apamaneh kahanane negara kang isih dijajah Landa. Saka kahanan kasebut banjur nuwuhake maneka warna kedadeyan ing antarane pemudha kang ngungsi ing desa kasebut. Ing pengungsan, Wimbadi ngalami kedadeyan sing maneka maneka warna. Kedadeyan-kedadeyan kasebut ana sing awujud kepahlawanan, kekancan, katresnan, uga ana kadurakan. Kedadeyan kang dumadi ing pengungsan iku mangaribawani Wimbadi minangka paraga utama kang dicritakake ing novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* iki. Perangan kang akeh dipangaribawani yaiku struktur kapribadhene Wimbadi.

Panliten iki njupuk irah-irahan Problem Psikologis Paraga Utama Priya sajroning Novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* Anggitane Suparto Brata amarga problem psikologis kang dialami dening paraga utama priya, yaiku Wimbadi, katon onjo sajroning crita novel kasebut. Problem psikologis kang dialami dening Wimbadi ora mung pisan-pindho, nanging bola-bali. Panyebabe problem psikologis iku uga maneka warna. Pangetrape panliten psikologi sastra ora bisa uwal saka sasaran panliten. Sasaran panliten ing kene mung winates ing psikologine paraga utama priya sajroning novel kasebut.

Panliten iki nggunakake teori psikoanalisis Sigmund Freud kanggo ngonceki struktur kapribadhene paraga utama priya sajroning novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* anggitane Suparto Brata. Psikoanalisis uga digunakake kanggo njlentrehake problem psikologis lan nintingi mekanisme pertahanan egone. Panliten ngenani psikologi sastra mesthi ora bisa ninggalake tintingan struktural. Tintingan struktural ing kene digunakake kanggo ngudhari struktur karya sastra, ing antarane yaiku tema, alur, paraga lan wewatakane. Banjur perangan-perangan kasebut digayutake karo perangan psikologise paraga. Teori struktural ing kene ora madeg dhewe, nanging digunakake kanggo mbiyantu panliten ngenani psikologi sastra.

METODHE

Panliten kanthi irah-irahan Problem Psikologis Paraga Utama Priya sajroning Novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* Anggitane Suparto Brata iki nggunakake metodhe deskriptif kualitatif. Bogdan lan Taylor (sajroning Moleong, 205:4) ngandharake yen panliten kang asipat kualitatif mujudake panliten kang ngasilake dhata deskriptif arupa tembung-tembung tinulis utawa lisan saka sawijining pawongan utawa tingkah laku kang digatekake. Pangetrape sipat kualitatif sajroning panliten iki banjur dilarasake karo teori psikologi sastra. Teori

psikologi kang digunakake ing kene wis mligi, yaiku teori psikoanalisis Sigmund Freud. Kanggo ngasilake dhata deskriptif mau, panliten kang bakal ditindakake ing kene kawiwitan kanthi nintingi struktur pamangune karya sastra nganggo terosi strukturalisme.

Sumber dhata yaiku punjere dhata panliten. Sumber dhata lan dhata mujudake perangan kang wigati banget ing panliten. Yen ora ana kalorone panliten ora bakal bisa dilakoni amarga ora ana sing arep diteliti. Sumber dhata ing kene diperang dadi loro, yaiku sumber dhata primer lan sumber dhata sekunder. Sumber dhata primer ing panliten iki yaiku teks novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* anggitane Suparto Brata kang diterbitake ing taun 2012. Dene sumber dhata sekunder awujud buku literatur ngenani psikologi sastra utamane psikoanalisis Sigmund Freud.

Dhata mujudake barang utama kang bakal ditintingi. Ratna (2012:47) ngandharake yen sajroning ilmu sastra kang sumber dhatane arupa karya, naskah, lan dhata panliten, dhata formal arupa tembung-tembung, ukara, lan wacana sajroning sumber dhata mau. Dhata ing kene uga diperang dadi loro, yaiku dhata primer lan dhata sekunder. Dhata primer ing panliten iki cetha, yaiku tembung-tembung, ukara lan wacana kang ana gegayutane karo prekara kang arep diteliti. Dhata kasebut dijupuk saka novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* kang dilarasake karo underaning panliten kang wis kacethakake ing ndhuwur. Dene dhata sekunder yaiku dhata kang awujud konsep-konsep utawa teori ngenani psikologi sastra.

Sajroning nintingi karya sastra dibutuhake tata cara analisis kang bener lan pener supaya bisa nggayuh apa kang dadi tujuwane panliten. Analisis dhata ing kene nggunakake teknik analisis isi (*content analysis*). Analisis konten nduweni orientasi kualitatif, ukuran kabakuan, kang ditrepake marang satuwan-satuwan tartamtu, umume kanggo nggoleki karakter dhokumen-dhokumen.

ANDHARAN

Bab iki mujudake wangsulan saka prekara kang wis disebutake ing underaning panliten. Andharan asiling panliten iki kaperang dadi telung sub-bab, yaiku struktur kapribaden paraga Wimbadi, problem psikologise paraga Wimbadi, lan mekanisme pertahanan ego dening paraga Wimbadi minangka paraga utama saka novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* anggitane Suparto Brata kanthi tintingan psikoanalisis Sigmund Freud.

1) Struktur Kapribaden Paraga Wimbadi

Novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* nyaritakake ngenani kahanane perjuwangane para pemudha ing Probolinggo nalika dibroki tentara Walanda. Kahanan iku ndadekake masarakat padha ngungsi ing desa-desa. Urip

ing pengungsan iku ora gampang. Akeh kedadeyan kang ora ngepenaki amarga samubarang kang sarwa cumpen. Kedadeyan kang dumadi ing pengungsan iku mangaribawani Wimbadi minangka paraga utama kang dicritakake ing novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* iki. Perangan kang akeh dipangaribawani yaiku struktur kapribadhe Wimbadi. Struktur kapribadhen iku nduweni telung perangan, yaiku *id*, *ego*, lan *superego*.

a) *Id*

Id mujudake sistem kapribaden asli kang digawa wiwit lair. *Id* lumaku adhedhasar prinsip kasenangan (pleasure principle), sipate mung ngupaya kanggo nyukupi kabutuhan sing bisa nyenengake sipat-sipat kamanungsane. *Id* kang ana ing paraga Wimbadi yaiku ngenani pepenginan supaya bisa ngukup jisime kangmase kang kena peluru nysar tentara Walanda. Kaya ing pethikan rerangken kedadeyan ing ngisor iki:

Upama wektu iku aku bisa ngukup jisime Mas Pandam, saora-orane ya ana sing dakpasrahi genah, dakkira aku ora bakal mandheg ing desa kono. Bisa uga aku wis budhal mulih menyang Sala, nylinthat-nylinthat liwat gunung-gunung. (Brata, 2012:10)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadi nduweni karep ngurus jisime Mas Pandam. Sawise jisime diurus banjur dheweke bakal golek dalan supaya bisa mulih menyang Sala. Sipate *id* sing irrasional ing kene bisa dideleng saka kahanane Dringu kang isih dikuwasani Landa, kang ndadekake karepe Wimbadi iku mokal bisa kawujud.

Id sajroning pribadine manungsa lumaku kanthi proses primer, yaiku mbayangake samubarang kang bisa ngurangi utawa ngilangake tegangan sajroning pribadine. Proses primer kang dialami dening Wimbadi ing antarane yaiku nalika dheweke jibeg mikirake kepriye carane supaya bisa metu saka pangungsan lan mulih menyang Sala. Pranyata dheweke malah arep manggon ing pangungsan kanggo sawetara wektu, ora sida bali menyang Sala, amarga kahanane kang durung tentrem. Kaya ing pethikan ngisor iki:

Niyatku, nyambi nunggoni sareane Mas Pandam lan ngenteni swasana kang becik kanggo ngabarake kahanane keluarga Dringu menyang keluarga ing Sala, selagine aku pedhot sawung ing dhaerah kanthong kene, arep melu bela Negara sarana bedhil, apadene males Landa kang wis tumindak sawenang-wenang marang bangsaku. Idhep-idhep bela patine Mas Pandam. (Brata, 2012:21)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadi nyoba golek panglipur saka rasa sedhihe kanthi cara

nrina apa kang lumaku ing ngarepe. Bab kasebut mujudake proses primer kang ditindakake dening perangan *id*-e Wimbadi supaya bisa nyukupi rasa butuhing kamanungsane. Minangka manungsa biyasa kang urip ing sawijining negara, mesthi wae Wimbadi nduweni rasa nasionalisme. Dheweke ora lila yen negarane diidak-idak dening bangsa asing. Apamaneh bangsa asing kuwi wis mateni sedulure. Mula saka kuwi, Wimbadi kepengin males Landa. Pamikiran kaya mengkono iku sing ndadekake Wimbadi nyoba betah manggon ing pengungsan.

Para pemudha ing pengungsan desa kidul Dringu padha nggawe rancangan arep nganakake serangan menyang kutha nglawan Landa, nanging ing tengah dalan sajak kaya dicegat dening senjata canggih penjahat. Cahyane lampu cumlorot madhangi dalane para pemudha kuwi. Kabeh padha sesingidan nalika Landa wiwit nembakake senjatane.

Sajroning serangan kasebut Dulmanan ketaman peluru kang ditembakake dening tentara Landa. Dulmanan yaiku kanca saperjuwangane Wimbadi saka pengungsan desa sakiduling Dringu. Dulmanan ora tiwas, mung semapat lan tansah sambat. Ing pengungsan, kahanane Dulmanan saya nemen, amarga jaman semana durung ana dhokter. Kahanane Dulmanan saya nggegirisi. Para pemudha ing pengungsan kidul Dringu rumangsa saya abot sanggane. Dulmanan dirawat ing langgar sing dadi markase para pmudha iku. Larane Dulmanan ndadekake kanca-kancane padha ora betah. Iki uga dirasakake dening Wimbadi. minangka manungsa lumrah dheweke mesthi mikirake kepriye supaya bisa uwal saka pasiksan kang disebabake dening larane Dulmanan. Kaya ing pethikan ing ngisor iki:

Sakesuk iku sing dakpikir mung anggonku golek panggonan. Aku rumangsa ora betah kumpul ana langgar. Marga swarane sesambat iku tansah ngeres-eresi ati, gawe larane wetengku. (Brata, 2012:79)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadi nduweni karep kepengin ngalih saka langgar amarga wis ora betah keprungu pisambate Dulmanan. Perangan iki kalebu *id* amarga mung nengenake rasa kasengengane, kepriye carane supaya dheweke bisa uwal saka rasa ora kepenak sajroning langgar. Manungsa mesthi seneng yen kabeh kedadeyan kang lumaku saben dinane cundhuk karo apa kang dipengini. Apa kang dipengini mesthi wae kabeh kang nyenengake atine, nanging ora kabeh bisa lumaku kaya sing direncanakake. Nalika apa kang direncanakake ora bisa lumaku, manungsa mesthi rumangsa ora seneng utawa ora kepenak. Manungsa yen ngrasakake ora kepenak sajroning uripe mesthi golek cara supaya bisa nambani rasa ora kepenak kasebut nganti

rasa iku ilang. Kaya apa kang ditindakake dening Wimbadi ing pethikan ing ndhuwur mau.

b) *Ego*

Ego awujud tumindak kang ngrembaka saka id. *Ego* bisa diarani id kang coba diwujudkan kanthi wujud tumindak. *Ego* dipangaribawani dening prinsip kasunyatan lan nyoba nuruti prinsip kasenangan saka id. *Ego* kang ana ing kapribedene Wimbadi bisa dideleng ing pethikan ngisor iki:

Dina tutuge wong-wong kampung kono padha sarujuk nggoleki kurban sing kesingsal liyane. Nanging keprayitnan kudu tetep dianggo, marga yen nganti konangan tentara Landa wong-wong padha cenunukan ing sawah-sawah apa ing patebonan (sawah sing ditanduri tebu), ora wurung ya mesthi dibadhili, dikira wong duwe tindak sujana. Landa isih buwas, curigane isih gedhe. Akale wong-wong sing padha nggoleki kurban, ana sing masang telik, ana maneh sing nggawa gendra putih diacung-acungake pratandha ora duwe niat gawe gendra marang tentara Walanda. Aku terus bisa nuding cek-gemek wae ing ngendi dununge jisime Mas Pndam. Mas Pandam ketemu isih njungkel ing galengan kaya rong dina kepungkur. (Brata, 2012:15)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadi lagi bisa nyembadani *ego*-ne. Sajroning *id*, Wimbadi nduweni niat kanggo ngukup jisime kangmase kang isih ditinggal ing galengan sawah nalika mlayu ngendhani tentara Walanda. Niat kasebut tuwuh saka alam bawah sadhare, banjur coba diwujudkan dening *ego* kanthi awujud tumindak. Sejatine wis sawetara dina Wimbadi kepengin njupuk jisime kangmase, nanging kahanane kutha sing isih medeni ndadekake dheweke ora sida cluluk marang wong-wong ing pengungsan. Lagi dina iku dheweke wani omong yen kepengin njupuk jisime mase amarga warga kampung uga arep nggoleki jisim sing kesingsal liyane.

Nalika lagi teka ing pengungsan Wimbadi rumangsa yen dheweke kepengin mulih wae menyang Sala, senjata kudu kanthi cara sesidheman, mlipir-mlipir turut gunung supaya ora konangan Landa. Nanging dheweke uga rumangsa duraka, amarga ninggalake kangmase kang dikubur ing desa kidul Dringu iku. Saliyane kuwi, suwe-suwe urip bareng ing langgar pengungsan dadi krasa nduweni keluarga, dadi awak wis ora kasepen lan budreg maneh. Wusanane Wimbadi tetep manggon ing pengungsan, ora sida bali menyang Sala. Kanggo ngisi wektu-wektune dheweke latian nggunakake senjata-senjata, idhep-idhep karo bela patine kangmase. Kaya ing pethikan ngisor iki:

Aku ajar mbedhil. Aku, Wimbadi, juru tulise Jawatan Listrik & Gas Probolinggo kang

biyen mung bisa nulis alus ing buku-buku rekening, saiki ajar migunakake bedhil. Zaman perang, perang mbelani jerite Ibu Pertiwi kang lagi bengok-bengok kebrokan serdhadhu-serdhadhu kolonial, ora kidhung nyekel potlot diganti nyekel karaben. (Brata, 2012:21)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadi coba nuruti *id*-e. Sajroning *id*, Wimbadi nduweni karep kepengin latian mbedhil sinambi nunggoni sareane kangmase. Saliyane iku uga amarga dheweke pengen males tumindake Landa kang wis sawenang-wenang ngidak-idak negarane lan mateni sedulure. Yen wis bisa nggunakake senjata, dheweke bakal melu serangan-serangan sing biyasane dianakake dening para pejuwang. Mula dheweke ajar mbedhil bareng kancane sing jenenge Dulmanan. Wimbadi kaya-kaya ora percaya yen dheweke saiki lagi latian mbedhil. Wimbadi sing biasane mung nyekel potlot dadi juru tulise Jawatan Listrik & Gas Probolinggo, saiki cekelane bedhil.

Kahanan ing pengungsan saya suwe saya ora kepenak. Wimbadi sidane mulih menyang Sala. Ninggalake sareane kangmase ing kidul Dringu tanpa pamit sapa-sapa. Ing Sala, Wimbadi oleh hawa anyar. Uripe dadi rada ayem. Sawijining dina nalika mlaku-mlaku dheweke weruh Kingkinarti. Wimbadi kepengin nemoni nanging Kingkin ora gelem. Banjur dheweke nulis layang kanggo Kingkin. Kaya ing pethikan ing ngisor iki:

Dhisike ing kertas kono aku arep ngesok pangrasa, kaya sing wis tau daktulis marang dheweke biyen kae, sing sidane ora diterusake dening Dasiyun kae. Nanging tanganku mung kuwat nulis, “Dhik Kingkin, aku tresna marang sliramu. Aku kepengin sapatemon ijen karo sliramu. Kersa, ta? Sesuk yah mene aku mrene maneh.” (Brata, 2012: 150)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen sajroning *id*-e Wimbadi kepengin ngesok rasa tresnane marang Kingkinarti. Banjur *ego*-ne nyembadani kanthi nulis surat. Senajan biyen wis nate nulis surat kanggo Kingkinarti kang isine uga ngenani rasa tresnane marang kenya kuwi, nanging dina iku Wimbadi ora kuwat nulis akeh-akeh. Wimbadi mung bisa nulis sawetara ukara kang intine kepengin sapatemon karo Kingkinarti. Wimbadi kepengin sapatemon wong loro karo Kingkinarti. Mula dheweke nduweni niat yen arep mrono maneh sesuke, ing wayah kang padha.

c) *Superego*

Superego lumaku adhedhasar prinsip idealis utawa ngenani bab kang apik lan ala. *Superego* nyoba nggayutake pepenginan saka ati lan kasunyatan kang ana ing ndonya. *Superego* kang ana ing kapribadhe Wimbadi bisa dideleng ing pethikan ngisor iki:

Aku sok rikuh krungu rembuge Dulmanan olehe blaka-blakan ngono iku. Beda karo gunemane kanca-kanca liya, luwih-luwih bab perjuwangan. Krasa nges serius tenan. Dasiyun pancen lakune medal-medol. Ingatase wong lanang bokonge gedhe, yen guneman klewas-klewes kemayu banget. Wong-wong yen ngarani dheweke wadon ora lanang ya ora. Lan yen nggarap Dasiyun saemoh-emohe. Luwih-luwih Dulmanan! (Brata, 2012: 23)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadi nduweni *superego* kang kuat. Dheweke bisa mbedakake endi sing apik lan endi sing ala. Wimbadi ora seneng yen kanca-kancane kebacut anggane guyon. Apamaneh sing dianggo guyon iku kancane dhewe, senjata sing diguyoni mung meneng wae. *Superego*-ne Wimbadi iki diwujudake kanthi tumindak ora melu-melu nggarap si Dasiyun. Kedadeyan liya kang nuduhake yen Wimbadi ora seneng marang tumindake kancane kang kebacut bisa dideleng ing pethikan ngisor iki:

Maspadakake Dasiyun, mitraku tuhu, aku dadi melas banget. Aku sok mesakake Dasiyun, anggane ngalah kebangeten. Lan Dul Genuk ya semono uga, anggane adigung, nyrengeni kancane kaya nyrengeni bature dhewe wae. Nanging kepriye maneh. Aku mung sak kanca. Ora bisa melu cawecawe. Upama bisaa ya mesthi malah dadi padu rame. (Brata, 2012:52)

Pethikan kasebut nuduhake yen *superego*-ne Wimbadi lagi lumaku. *Superego* iku selaras karo aturan moral. Iki bisa dideleng saka tumindake Wimbadi kang ora seneng marang tumindak kang sawenang-wenang. Nanging Wimbadi ora bisa mujudake kanthi nyegah tumindak ala kasebut amarga dheweke mikir kedadeyan sabanjure yen dheweke nganti melu-melu nyegah tumindak kasebut. Dheweke ngendhani anane tukar padu kang bisa wae kedadeyan sawise dheweke nyoba nyegah tumindake kancane sing kebacut kuwi.

Sawijining dina nalika nglamun Wimbadi divedhaki Naraindras., nanging dheweke kuwi pemudha sing tansah manut marang aturan, ing ngendi wae dheweke manggon. Wimbadi ngerti tata carane sesrawungan antarane wong lanang lan wadon. Apamaneh dheweke lagi ngungsi ing dhukuh santri. Mula aturan iku tansah dicekel kenceng. Kaya kedadeyan ing pethikan ngisor iki:

“La ya wis ben, wong ora apa-apa we, kok. Yen diterka sir-siran ya ora papa, wong mung sir-siran.”

“Kampung kene keras ki, adate prekara sesrawungane jalu lan wanita,” kandhaku tetep njaga kabecikane tata-cara masyarakat kidul Dringu kono.”

“Adat kene pancen ngono. Nanging aku lan panjenengan wong kutha sing wis kadhidhik sesrawungan bebas, rak iya kudu padha maklum.”

“Wong sing waskitha ora bakal ngendika mengkono, Dhik Indras. Wong sing waskitha bisa manjing ajur-ajer, tegese urip ing banyu dadi banyu, urip ing geni dadi geni. Dadi kita urip ing kampung santri ya kudu wani urip cara santri,” ujarku. (Brata, 2012: 129)

Superego gegayutan karo pranatan-pranatan sosial kang ana ing urip saben dina. Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen *superego*-ne kanthi kuwat ngendhaleni Wimbadi supaya ora nerak angger-angger kang ana ing kampung kidul Dringu kasebut. Wimbadi mujudake pemudha kang bisa mapanake awake ing ngendi wae. Ana ing ngendi dheweke lagi manggon ateges aturan ing panggonan iku sing dicekel, senjata asline saka kutha. Sipate Wimbadi kang kaya mengkono uga bisa dideleng pethikan kedadeyan ing ngisor iki:

Arep nerangake maneh kepriye, wong Naraindras terus wae nangis girap-girap nyingkiri aku. Apa arep dakbeburu ngandholi dheweke ya mesthi patrap kaya ngono mau bisa kesiku yen konangan wong desa kono, ana wong lanang nggandholi wong wadon terang-terangan. Kedadeyan kang ora ilok tenan! Dadi aku ya mung ndomblong anyel! (Brata, 2012: 135)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadi ngormati aturan kang ana ing desa sakiduling Dringu iku. Ing kene *superego*-ne Wimbadi bisa ngendhaleni Wimbadi supaya tumindake tansah dijaga, selaras karo aturan kang gumathok. Yen *superego*-ne Wimbadi ora kuwat, brarti *id-e* menang, lan Wimbadi bakal nglakoni tumindak kang dianggep ora bener dening warga.

Sawise kedadeyan ing ndhuwur, Wimbadi wis ora tau kepethuk karo Naraindras maneh, amarga Naraindras wis lunga saka desa pengungsian ing kidul Dringu kasebut. Ora let suwe Wimbadi uga ninggalake desa iku, amarga dheweke rumangsa wis nindakake kadurakan. Senajan dudu dheweke sing nindakake dhewe, nanging amarga dheweke uga melu nyimpen bab wewadi kasebut mula dheweke uga rumangsa nduwe dosa gedhe. Wusanane Wimbadi lunga tanpa pamit.

2) **Problem Psikologis Paraga Wimbadi**

Problem psikologis yaiku masalah ngenani kapribaden lan kabisane pawongan anggane ngadhepi kahanan sakiwa-tengene. Problem psikologis kang dialami manungsa ana problem psikologis entheng lan abot. Problem psikologis kang dialami dening Wimbadi sajroning novel Kadurakan ing Kidul Dringu iki kalebu problem psikologis kang entheng, yaiku ngenani rasa bingung, konflik psikologis, lan rasa wedi.

a) Rasa Bingung

Rasa bingung kang dialami ing kene saperangan amarga kahanan kutha kang nalika kuwi dibroki dening Walanda. Kutha Probolinggo kang ayem tentrem dumadakan dadi geger amarga ketekan tentara Walanda. Wong-wong sing urip ing kutha padha mlayu, ngungsi ing padesan sing dianggep aman. Kahanan iki uga dirasakake dening Wimbadi, kaya ing pethikan ing ngisor iki:

“Tambur! Tambur!” Eh, kenapa aku ngopeni Tambur? Aku gugup banget. Awaku gobyos. Aku melu mloya-mlayu mlebu-metu kamar, ora ngerti apa kang mesthi dakgawa ngungsi. “Liwat mburi, Dhik Wimbadi!” ujure Mas Pandam prentah. Aku manut, nanging ora ngerti kenapa kudu liwat mburi omah. Kamangka mburi omah pager tembok telung meter dhuwure, buntu, rapet! (Brata, 2012:7)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake kahanane Wimbadi kang lagi bingung amarga kutha Probolinggo kang wiwit dibroki Walanda maneh. Wimbadi bingung marang apa kang bakal ditindakake. Anane mung bisa manut marang prentahe kangmase. Ing kahanan kaya mengkono mesthi wae manungsa bakal dikupengi rasa kuwatir ing batine.

Kedadeyan sabanjure kang ndadekake bingunge Wimbadi yaiku nalika dheweke durung bisa njupuk jisime kangmase sing ditinggal nalika mlayu ngoncati tentarane penjajah. Kedadeyan kasebut bisa dideleng ing pethikan ngisor iki:

Dadi dina iku aku ora wani njupuk jisime Mas Pandam. Kang mengkono njalari pepeting atiku. Rumangsa duraka engatase sedulur ngemasi kok ora bisa ngrumat. Kamangka genah mung aku sing weruh. Pikiran iki tansah muthek ing ati. Aku ora wani oncat luwih adoh! (Brata, 2012:13)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadi bingung mikirake cara kanggo njupuk jisime kangmase. Dheweke ninggalake kangmase kang tiwas ing galengan sawah mburi omahe. Ora ana wong liya sing weruh jisime kangmase kasebut. Bab iku ndadekake Wimbadi bingung. Dheweke ora bisa lunga luwih adoh saka desa sakiduling Dringu sadurunge kasil ngubur jisime kangmase.

Wong urip ing ndonya iki ora bisa uwal saka rasa bingung. Salawase manungsa urip mesthi nate ngrasakake bingung. Sajroning pamikir wong ora bisa langsung mutusake apa kang dipilih. Rasa bingung miki mesthi dialamu minangka proses pamikire manungsa.

b) Konflik Psikologis

Konflik psikologis kang uga bisa diarani minangka konflik batin iki dumadine sajroning kapribadene manungsa, beda karo konflik fisik kang

dumadi antarane manungsa klawan manungsa liyane, utawa manungsa karo lingkungane. Konflik psikologis dumadi amarga *id*, *ego*, lan *superego* sajroning kapribadene manungsa ora bisa lumaku kanthi selaras.

Paraga Wimbadi sajroning novel Kadurakan ing Kidul Dringu kerep ngalami konflik psikologis. Konflik psikologis kang dialami dening Wimbadi iki dipangaribawani dening kahanan sakupenge kang lagi ora tentrem. Kaya pethikan kedadeyan ing ngisor iki:

Nanging kepriye maneh, nalika kuwi pikiranku wis jibeg ora karu-karuan. Bingung. Aku kudu kepriye lan ngapa?! Ora bisa mikir padhang! Aku kudu mlayu menyang Sala ninggalake dhukuh kono, apa kudu daktunggoni ing kono nganti kapan? Lan nalika nunggoni kuwi aku nyambutgawe apa? Wong kutha dibroki tentara Walanda, mungsuhe bangsa, ya ora patut aku nyambutgawe kaya adat saben. (Brata, 2012:17)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake konflik batin kang dialami dening Wimbadi. Sejatine dheweke ora betah manggon ing pengungsian amarga atine kasepen. Nanging dheweke uga bingung kudu kepriye. Arep bali menyang Sala apa kudu nunggu ing dhukuh kidul Dringu kasebut. Saupama milih nunggu nganti kahanane aman dheweke bingung kudu nyambutgawe apa. Mokal yen arep nyambutgawe menyang kutha amarga kutha isih dijegi dening Walanda

Konflik psikologis kang dialami dening Wimbadi amarga rasa tresna kang durung kawangsulan sabanjure yaiku nalika ngubur jisime Dulmanan. Ing sarean, Kingkinarti tansah cedhak-cedhakan karo Dasiyun. Sesawangan kaya mengkono ndadekake Wimbadi mikir kaya ing pethikan ngisor iki:

Apa tenan Kingkinarti duweke Dasiyun? Apa ucapane ‘kayu ada apinya, aku ada yang punya’ kae sing dikarepake dheweke duweke Dasiyun? Lan saiki luwih dening rumaket marang Dasiyun marga ngreti yen Dasiyun laku degsiya marang Dulmanan? Anggone laku degsiya marga selawase iki Dulmanan pancen adigang-adigung marang Dasiyun. Laku degsiyane Dasiyun mujudake piwales. Nanging kena apa Dasiyun ngajani aku kon kirim layang marang Kingkin? Apa karepe? Apa Dasiyun ora bisa ngrakit ukara, banjur ngakon aku kirim layang, lan layangku kuwi diaku dadi tulisane dheweke? La apa Kingkin ora maido? Apa Dasiyun arep ngece aku? Ah, ora! Dasiyun ora mengkono watak lan kelakuane! Mesthi ana dalasane liya. (Brata, 2012:125-126)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake pikirane Wimbadi kang lagi mutheg ngenani patrape Kingkinarti lan Dasiyun. Wimbadi rumangsa diapusi dening Dasiyun,

kamangka dheweke durung mbuktekake dhewe apa kang dadi pikirane kasebut. Wimbadi ngira yen Kingkinarti iku duweke Dasiyun. Sing njalari pikirane Wimbadi saya bruwet yaiku kena ngapa Dasiyun biyen tansah njurung Wimbadi supaya enggal medharake tresnane marang Kingkinarti lumantar layang. Wiwitane dheweke nganggep Dasiyun iku licik, amarga mesthi surat sing ditulis arep diaku-aku dening Dasiyun minangka tulisane. Sacedhak-cedhake kanca nanging yen ngenani katresnan beda masalahe. Ora ana wong kang lila yen pepujaning atine dipek dening wong liya senajan kancane dhewe. Apamaneh yen sing nduweni rasa tresna iku durung wani medharake dhewe apa kang dirasakake marang wong sing ditresnani kanthi gamblang. Yen ngerti ana wong liya sing nyedhaki mesthi bisane mung cubriya, nanging ora wani nggenahake. Iku uga kang dirasakake dening Wimbadi. Perkara Kingkinarti ndadekake dheweke pegel marang Dasiyun. Banjur Wimbadi kelingan yen Dasiyun iku ora duwe sipat-sipat mengkono, mula pikiran ala kuwi dibuwak. Dasiyun mesthi duwe alasan liya ngenani bab kasebut.

Sajroning kahanan batine kang lagi konflik Wimbadi mikirake awake dhewe. Dheweke ing desa kidul Dringu urip ijen, tanpa keluarga. Kadhangkala dheweke uga kelingan marang wong-wong ing sakiwa tengene. Kaya ing pethikan ngisor iki:

Aku mikir awakku dhewe, wong adoh saka paran kang kijenan ing desa sakiduling Dringu. Aku mikir Mbakyu Pandam, dakkira saiki wis momong pura tanpa nglegawa yen putrane wis lola ora duwe bapak, lan bapake seda njungkel ing galengan sawah mburi omah. Aku mikir Dulmanan kang wis nemahi palastra sirahe bolong kena peluru pistol kang daksengkelit, pistol duraka kang wis tau mateni tuwane sepisanan, yakuwi wong Landa sing nggawa pistol kuwi saka Negara Sabrang mreng. (Brata, 2012: 128)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake nalika Wimbadi kelingan kedadeyan-kedadeyan kang mentas dialami. Mikirake awake dhewe kang urip ijen ing desa pengungsan. Kelingan Mbakyu Pandam ing Sala, kang saiki dadi randha, tanpa ngerteni yen bojone wis mati kena pelurune penjajah. Wimbadi mbayangake yen mbakyune iku saiki wis momong anak, lan anake wis lola ora nduwe bapak. Saliyane Mbakyu Pandam, Wimbadi uga kelingan marang Dulmanan kang lagi dikubur. Wimbadi kelingan sirahe Dulmanan kang bolong kena peluru saka pistol sing saiki disengkelit.

c) Rasa Wedi

Problem psikologis liyane kang dialami dening Wimbadi yaiku rasa wedi. Rasa wedi mujudake reaksi tumrap anane ancaman. Rasa wedi dialami Wimbadi

nalika dheweke adhep-adhepan karo tentara Landa kang nduweni senjata modern. Jaman semono, pejuwang Indonesia senjata sarwa cumpen, kalah canggih karo senjatane penjajah. Kaya ing pethikan kedadeyan ing ngisor iki:

Aku mengkurep. Irungku ngambung lemah. Mepet lemah ngempet ambegan. Kuping mbudheg. Dakkira iku sing disebut ing pewayangan nutup babahan mawa sanga. Cekake aku ora gelem kelingan sapa aku. Donya peteng dipet. Dakkira aku wis bakal ora urip maneh, ora bisa ketemu ibu-bapak ing Sala. Ora bakal bisa matur bab Mas Pandam marang Mbakyu Pandam ~ ah, duraka, kena apa aku ora enggal oncat saka kampung sakidule Dringu? Ora bakal ketemu Kingkinarti maneh, ora klakon krungu jawabane layangku. (Brata, 2012:58)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake Wimbadi kang lagi kaweden lan bingung kudu tumindak apa. Nalika iku dheweke ana sajroning serangan karo kanca-kanca pemudha saka pengungsan. Dumadakan Landa nyorotake lampu senjatane ing arahe Wimbadi kang lagi ndhelik ing tebonan. Sapa wae mesthi wedi ngadhepi senjata sing paribasan diacungake ing ngarepe bathuk. Sajroning kahanan kaweden kaya mengkono Wimbadi kelingan marang Mas lan Mbakyu Pandam. Dheweke rumangsa duraka. Kudune dheweke enggal oncat saka kidul Dringu sawise Mas Pandam dikubur lan ngabarake kedadeyan kasebut marang Mbakyu Pandam. Nanging yen dheweke oncat saka kidul Dringu dheweke ora bakal ngerti jawabane Kingkinarti marang layang sing dikirim lumantar Dasiyun kae.

3) Mekanisme Pertahanan Ego

Mekanisme pertahanan *ego* digunakake kanggo ngurangi tegangan kang dirasakake saben pawongan. Sajroning novel Kadurakan ing Kidul Dringu, paraga Wimbadi nggunakake mekanisme pertahanan *ego* kang maneka warna, yaiku:

a) Idhentifikasi

Idhentifikasi yaiku sarana kanggo *ego* lan *superego* supaya mikolehi energi saka id. Kanthi idhentifikasi manungsa bisa mikolehi katrangan anyar kanthi cara nyocogake angen-angen mental karo kasunyatan. Idhentifikasi ing kene bisa dienggo ngendhaleni rasa wedi. Wimbadi nggunakake idhentifikasi iki kanggo ngendhani ukuman saka masarakat kidul Dringu kang saperangan gedhe urip nyantri. Kaya ing pethikan ngisor iki:

Arep nerangake maneh kepriye, wong Naraindras terus wae nangis girap-girap nyingkiri aku. Apa arep dakbeburu nggandholi dheweke ya mesthi patrap kaya ngono mau bisa kesiku yen konangan wong desa kono, ana wong lanang nggandholi

wong wadon terang-terangan. Kedadean kang ora ilok tenan! Dadi aku ya mung ndomblong anyel! Celuk-celuk wae ora wani. (Brata, 2012: 135)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Wimbadhi ngidentifikasi kekarepane supaya ora kena ukuman utawa kesiku dening masarakat dhukuh kidul Dringu kanthi cara nuruti aturan kang lumaku ing desa kono. Senajan Wimbadhi kuwi asline wong kutha kang biasa urip bebas, nanging dheweke rumangsa yen lagi numpang urip ing desa. Sajroning *id* Wimbadhi nduweni kekarepan arep nerangake marang Naraindras ngenani perkara kang ditakokake Naraindras. Nanging Wimbadhi uga ora kepengin dianggep murang tata dening warga. Mula dheweke pilih meneng wae nalika Naraindras nyingkiri dheweke.

b) Substitusi

Substitusi yaiku nggunakake cara utawa samubarang kang beda kanggo nuruti kekarepan, nanging bisa marem kayadene nggunakake cara utawa samubarang kang asli. Cara substitusi iki digunakake Wimbadhi kanggo nelahake rasa tresnane marang Kingkinarti, kaya ing pethikan kedadeyan ing ngisor iki:

“Dadi, priye becike?”

“Nganggo layang wae, kiraku luwih prayoga.”

Aku mikir-mikir. “Aku ora duwe kertas sing memper, ki yen kanggo ngono.”

“Mengko dakgolekake kertas,” wangsulane Dasiyun, marakake kenceng maneh karepku nggrogik katresnane Kingkinarti.

“Yen ngono tulung pisan, ya. Mengko layange diwenehake pisan marang dheweke ya? Aku ya isih adhem-panas yen menehake dhewe,” ujarku. (Brata, 2012: 49)

Pethikan kasebut nuduhake yen Wimbadhi kepengin medharake rasa tresnane marang Kingkinarti. Nanging amarga dheweke ora wani omong dhewe, Wimbadhi nggunakake sarana awujud layang kang dititipake marang Dasiyun supaya diwenehake Kingkinarti. Substitusi ing kene yaiku omongan langsung Wimbadhi marang Kingkinarti, digenteni kanthi surat kang ditulis dening Wimbadhi kanggo Kingkinarti. Cara kang digunakake beda, nanging rasa marem sing bakal ditampa padha.

c) Kompensasi

Kompensasi bisa ditindakake kanthi ngganti kekarepan sing arep dimaremake. Mekanisme iki uga ditindakake Wimbadhi. Tuladhane kaya ing pethikan ngisor iki.

Bubar kedadean iku, ing atiku thukul gagasan liya. Desa kidul Dringu iku ora rinasa sepi maneh. Pancering ati ora mung nggatung kepuh mikir bab ngrumat sareane Mas Pandam. Ngrumat sarean wis ora dadi

kewajiban, nanging dadi tindhahing ati. Atiku rame. Marga ana Kingkin. (Brata, 2012: 31)

Pethikan kasebut nuduhake yen Wimbadhi nyoba ngganti kekarepan sing arep dituruti. Wiwitane, dheweke nduweni kekarepan ngrumat sareane Mas Pandam, nanging saiki kekarepane genti dadi ngenani bab katresnan. Nalika kekarepan sing kapisan, yaiku ngrumat sarean dadi ora pati wigati, Wimbadhi nemokake bab liya kang dianggep luwih wigati, yaiku ngenani tresnane marang Kingkinarti. Bab iki selaras karo mekanisme kompensasi. Nalika kekarepan sing sepisan durung bisa disembadani, banjur digenteni dening kekarepan liyane.

d) Reversal

Inti saka mekanisme reversal yaiku ngendhaleni *ego*, saka aktif dadi pasif, utawa malik saka negatif dadi positif. Tuladhane kang dialami Wimbadhi kaya ing pethikan ngisor iki:

Marga pikiran kang sarwa ora kepenak nyawang kahanane pemudha loro kuwi, aku banjur oncat saka panggonan kono. Dakpikir, angger ora weruh rak ora duwe rasa ora kepenak. (Brata, 2012: 52)

Saka pethikan kasebut bisa dingerteni yen Wimbadhi nggunakake mekanisme reversal kanggo ngendhaleni *ego*-ne. Pemudha loro sing disebut ing pethikan kasebut yaiku Dulmanan lan Dasiyun. Wimbadhi weruh Dulmanan lagi nyrengeni Dasiyun. Dasiyun mung meneng nalika disenei lan dituding-tuding dening Dulmanan. Wimbadhi rumangsa melas weruh kahanan mengkono, nanging ora bisa tumindak apa-apa. Sejatine dheweke kepengin mbelani Dasiyun, nanging dheweke wedi yen malah dadi tukar padu karo kanca dhewe. Tinimbang dadi rame, wusanane dheweke malah ngalih saka papan kono.

PANUTUP DUDUTAN

Novel Kadurakan ing Kidul Dringu mujudake novel kang nyritakake bab perjuwangan, katresnan, lan kadurakan. Paraga utama priya sajroning novel kasebut yaiku Wimbadhi. Saka andharan ing ngarep bisa didudut yen paraga Wimbadhi minangka paraga kang nduweni *superego* kang kuwat, kang bisa ngendhaleni lakune *ego* nalika nuruti *id*. Kanthi *superego* kang kuwat, Wimbadhi tansah nengeneke aturan utawa norma kang ana sajroning panguripan saben dina. Mula ora kabeh *id*-e bisa kasembadan.

Problem psikologis kang dialami Wimbadhi iku disebabake dening *id* kang ora bisa kasembadan mau. Problem psikologise ana telu, yaiku rasa bingung, konflik psikologis, lan rasa wedi. Saka katelu problem kasebut sing onjo ing kene yaiku ngenani konflik psikologis

utawa konflik batin sajroning alam pamikire Wimbadi. Konflik psikologis iku tuwuh amarga *id, ego*, lan *superego* kang kadhang ora bisa lumaku kanthi selaras.

Mekanisme kang digunakake ana papat, yaiku idhidentifikasi, substitusi, kompensasi, lan reversal. Mekanisme kang digunakake beda-beda amarga problem kang dialami uga beda-beda. Mula mbutuhake mekanisme tartamtu kanggo mungkasi bab tartamtu

Pamrayoga

Panliten ngenani problem psikologis paraga utama sajroning novel *Kadurakan ing Kidul Dringu* iki isih akeh kakurangan lan kasalahan, mula kudu ana panliten-panliten sabanjure kang asipat luwih jeru anggone ngonceki, supaya ing tembe bisa nduweni paedah kang akeh tumrap jagading kasusastran Jawa mligine ing babagan apresiasi sastra.

Kapustakan

- Alwisol. 2011. *Psikologi Kepribadian*. Malang: UMM Press
- Brata, Suparto. 2012. *Kadurakan ing Kidul Dringu*. Yogyakarta: Narasi
- Endraswara, Suwardi. 2008. *Metode Penelitian Sastra Epistemologi, Model, Teori, dan Aplikasi*. Yogyakarta: MedPress
- _____. 2008. *Metode Penelitian Psikologi Sastra Teori, Langkah, dan Penerapannya*. Yogyakarta: MedPress
- Hall, Dalvin S. 1980. *SIGMUND Freud Suatu Pengantar ke Dalam Ilmu Jiwa Sigmund Freud*. Terjemahan S. Tsrif. Bandung: PT Pembangunan
- Minderop, Albertine. 2011. *Psikologi Sastra Karya Sastra, Metode, Teori, dan Contoh Kasus*. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia
- Moleong, Lexy J. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya
- Najid, Moh. 2009. *Mengenal Apresiasi Prosa Fiksi*. - : University Press
- Nurgiyantoro, Burhan. 2007. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press
- Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Jakarta: J.B Wolters' Uitgevers atau Maatchappij N.V Groningen
- Ratna, Nyoman Kutha. 2012. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Semi, M. Atar. 1993. *Metode Penelitian Sastra*. Bandung: Angkasa
- Teeuw, A. 1988. *Sastra dan Ilmu Sastra Pengantar Teori Sastra*. Jakarta: Pustaka Jaya
- Wellek, Rene lan Austin Warren. 1989. *Teori Kesusastraan*. Terjemahan Melani Budianta. Jakarta: Gramedia

Website:

Carapedia. 2014. *Problem Psikologis sajroning*
http://carapedia.com/pengertian_definisi_psikologi

s_info2055.html. Diakses tanggal 7 Juli 2014 jam 08.11

Wikipedia. 2013. *Suparto Brata* sajroning
http://id.wikipedia.org/wiki/Suparto_Brata.
Diakses tanggal 17 Januari 2014 jam 12.35

Wikipedia. 2012. *Kepribadian* sajroning
<http://id.wikipedia.org/wiki/Kepribadian>. Diakses
tanggal 20 Februari 2014 jam 07.34

Wikipedia. 2013. *Ketakutan* sajroning
<http://id.wikipedia.org/wiki/Ketakutan>. Diakses
tanggal 6 Juli 2014 jam 19.48

